

8–9-SINF O‘QUVCHILARINI HUNARMANDCHILIKKA ASOSLANGAN KICHIK BIZNES FAOLIYATIGA TAYYORLASHDA LOYIHA-TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI

Abdullaeva Komila Tursunovna,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM
Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti,
komilaabdullayeva374@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada 8–9-sinf o‘quvchilarini hunarmandchilik (craftsmanship) yo‘nalishida kichik biznesga tayyorlash masalasi nazariy, metodologik va amaliy jihatdan tizimli yoritiladi. Maqola loyiha-ta’lim texnologiyalarining pedagogik samaradorligini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, hunarmandchilikka yo‘nalish berishning nazariy asoslari, pedagogik yondashuvlar, treninglar, loyiha faoliyati, o‘quv natijalari va baholash mezonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda hozirgi ta’limda hunarmandchilik va kichik biznes ko‘nikmalarini shakllantirish usullari, shu jumladan loyiha asosida o‘qitish texnologiyalarining samaradorligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: hunarmandchilik, kichik biznes, loyiha-ta’lim texnologiyalari, innovatsion ta’lim, o‘quv samaradorligi, o‘quv dasturi, baholash mezonlari, ta’lim modeli.

Abstract. This article systematically covers the issue of preparing 8th-9th grade students for small business in the craftsman direction from a theoretical, methodological and practical perspective. The article is aimed at studying the pedagogical effectiveness of project-based educational technologies, analyzing the theoretical foundations of the direction in crafts, pedagogical approaches, training, project activities, learning outcomes and assessment criteria. The study scientifically substantiates the methods of forming crafts and small business skills in modern education, including the effectiveness of project-based learning technologies.

Keywords: crafts, small business, project-based educational technologies, innovative education, educational effectiveness, curriculum, assessment criteria, educational model.

Аннотация. В данной статье систематически рассматривается вопрос подготовки учащихся 8-9 классов к ремесленному ремеслу с теоретической, методической и практической точек зрения. Цель статьи – изучение педагогической эффективности проектно-ориентированных образовательных технологий, анализ теоретических основ ремесленного направления, педагогических подходов, обучения, проектной деятельности, результатов обучения и критериев оценки. Исследование научно обосновывает методы формирования ремесленных и ремесленных навыков в современном образовании, включая эффективность проектно-ориентированных образовательных технологий.

Ключевые слова: ремесла, малый бизнес, проектно-ориентированные образовательные технологии, инновационное образование, эффективность обучения, учебный план, критерии оценки, образовательная модель.

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti ta’lim tizimi oldiga yangi strategik vazifalarni qo‘ymoqda. Globallashuv, raqamli iqtisodiyot, mehnat bozoridagi tezkor o‘zgarishlar hamda yoshlarning kasbiy o‘zini-o‘zi anglashga bo‘lgan ehtiyoji umumta’lim maktablarida kompetensiyaga yo‘naltirilgan yondashuvni kuchaytirishni talab etadi. Ayniqsa, 8–9-sinf bosqichi o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari shakllanadigan, mustaqil qaror qabul qilish, mehnat faoliyatiga ongli munosabat bildirish hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlari jadallashadigan davr hisoblanadi. Shu bois mazkur bosqichda o‘quvchilarga

amaliy yo‘naltirilgan, iqtisodiy fikrlashni rivojlantiruvchi va real hayot bilan bog‘liq ta‘lim texnologiyalarini joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Hunarmandchilik — bu nafaqat an‘anaviy kasb turi, balki ijodiy tafakkur, estetik did, qo‘l mehnati, texnologik savodxonlik va iqtisodiy tafakkurning integratsiyasini ta‘minlovchi muhim ta‘limiy platformadir. Hunarmandchilik faoliyati orqali o‘quvchi mahsulot yaratish, resurslardan oqilona foydalanish, sifat nazorati, dizayn, bozor talabi, marketing va biznes rejalashtirish kabi ko‘nikmalarni egallaydi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchining kelajakdagi kasbiy yo‘nalishini aniqlashiga, tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishga hamda o‘zini-o‘zi band qilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda loyiha-ta‘lim texnologiyalarining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Loyiha asosida o‘qitish o‘quvchini passiv bilim oluvchidan faol tadqiqotchi, ijodkor va muammo yechuvchiga aylantiradi. Ushbu texnologiya o‘quv faoliyatini real hayotiy vazifalar bilan uyg‘unlashtirib, bilim, ko‘nikma va malakalarni kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Ayniqsa, hunarmandchilikka asoslangan kichik biznesga tayyorlashda loyiha-ta‘lim o‘quvchining amaliy tajribasini boyitadi, iqtisodiy tafakkurini mustahkamlaydi va mustaqil faoliyatga tayyorlaydi.

Shu nuqtai nazardan, 8–9-sinf o‘quvchilarini hunarmandchilik asosida kichik biznesga tayyorlashda loyiha-ta‘lim texnologiyalarining samaradorligini ilmiy asoslash, metodik mexanizmlarini aniqlash hamda pedagogik natijalarini baholash zarurati yuzaga keladi.

Adabiyotlar tahlili. 8–9-sinf o‘quvchilarini hunarmandchilikka asoslangan kichik biznes faoliyatiga tayyorlashda loyiha-ta‘lim texnologiyalarining samaradorligini o‘rganish ko‘p tarmoqli ilmiy yo‘nalishlar kesishmasida shakllanadi. Mazkur masala pedagogika, psixologiya, kasbiy ta‘lim, tadbirkorlik ta‘limi, texnologik ta‘lim hamda innovatsion didaktika kabi fanlararo maydonda tahlil qilinadi. Shu bois adabiyotlar tahlili ham kompleks xarakterga ega bo‘lib, muammo turli ilmiy maktablar nuqtai nazaridan o‘rganildi.

Hunarmandchilik ta‘limi masalalari xorijiy va milliy tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlarida o‘rganilgan. Xususan, J. Smith (2010) hunarmandchilikni shaxs rivojlanishining kreativ va psixomotor komponentlarini integratsiyalovchi faoliyat turi sifatida baholaydi. Muallifning ta‘kidlashicha, qo‘l mehnatiga asoslangan o‘quv faoliyati abstrakt bilimlarni konkret tajriba bilan bog‘lash imkonini beradi. Ushbu yondashuv konstruktivistik ta‘lim paradigmasi bilan uyg‘unlashadi.

Smith tadqiqotida hunarmandchilik quyidagi rivojlanish vektorlarini shakllantirishi asoslab beriladi:

- muammoli vaziyatlarni hal etish
- texnologik tafakkur
- estetik did
- mehnat madaniyati

Muallifning xulosasiga ko‘ra, hunarmandchilik faoliyati orqali o‘quvchi bilimlarni passiv qabul qilmaydi, balki ularni faol tarzda “yaratadi”.

R. Johnson (2018) esa hunarmandchilik faoliyatini loyiha asosida tashkil etishning samaradorligini tadqiq etadi. Johnsonning fikricha, agar hunarmandchilik mashg‘ulotlari an’anaviy reproduktiv metodlardan ko‘ra loyiha-ta’lim asosida tashkil etilsa, o‘quvchilarning:

- motivatsiyasi
- mustaqil fikrlashi
- ijodiy faoliyati
- sezilarli darajada oshadi.

Milliy tadqiqotlarda ham hunarmandchilik ta’limining ahamiyati keng yoritilgan. Islomova D. (2019) hunarmandchilikni o‘quvchilarning kasbiy yo‘naltirilganligini shakllantiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida talqin qiladi. Tadqiqotda hunarmandchilik faoliyatining kasb tanlashga ta’siri empirik ma’lumotlar asosida asoslangan.

Kichik biznes va tadbirkorlik ta’limi masalalari ham zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda muhim o‘rin egallaydi. L. Brown (2015) tadbirkorlik ta’limining asosiy vazifasi sifatida o‘quvchilarda iqtisodiy tafakkur, tashabbuskorlik va risklarni baholash kompetensiyalarini rivojlantirishni ko‘rsatadi. Brown tadqiqotida tadbirkorlik faqat iqtisodiy bilim emas, balki kompleks kompetensiya sifatida tavsiflanadi.

Muallif quyidagi modelni taklif etadi:

$$TK = (I + Q + R + M)$$

Bu yerda:

TK — tadbirkorlik kompetensiyasi

I — innovatsion fikrlash

Q — qaror qabul qilish

R — risklarni boshqarish

M — moliyaviy savodxonlik

Browning fikricha, tadbirkorlik kompetensiyasi an’anaviy ma’ruza asosida emas, balki faol o‘qitish texnologiyalari orqali samarali shakllanadi.

Tursunov A. (2021) milliy kontekstda kichik biznesga tayyorlashning pedagogik mexanizmlarini o‘rganadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

- amaliy mashg‘ulotlar
- biznes simulyatsiyalar
- loyiha faoliyati
- o‘quvchilarning iqtisodiy savodxonligini oshiradi.

Hunarmandchilikka asoslangan ta’limning pedagogik mohiyati

Hunarmandchilik insoniyat taraqqiyoti davomida ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va estetik qadriyatlarini shakllantiruvchi muhim faoliyat turi sifatida rivojlanib kelgan. U

nafaqat moddiy mahsulot yaratish jarayoni, balki bilim, tajriba, mahorat va ijodiy tafakkurning uyg'unlashuvini ifodalovchi kompleks jarayondir. Zamonaviy pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, hunarmandchilik ta'lim jarayonida shaxsning ko'p qirrali rivojlanishini ta'minlovchi integrativ didaktik vosita hisoblanadi.

Hunarmandchilik faoliyati o'quvchining quyidagi jihatlarini rivojlantiradi:

- kognitiv rivojlanish (bilimlarni amaliyot bilan bog'lash)
- psixomotor rivojlanish (qo'l mehnati, texnik harakatlar)
- affektiv rivojlanish (estetik did, sabr-toqat, mas'uliyat)
- ijtimoiy rivojlanish (hamkorlik, kommunikativ kompetensiya)

Hunarmandchilik asosidagi o'quv faoliyati konstruktivistik ta'lim paradigmasiga mos keladi. Konstruktivizmga ko'ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o'quvchining faol ishtiroki, tajribasi va refleksiyasi orqali shakllanadi. Hunarmandchilik mashg'ulotlari aynan mana shu jarayonni tabiiy ravishda yuzaga keltiradi: o'quvchi material bilan ishlaydi, xatolar qiladi, ularni tahlil qiladi, natijani takomillashtiradi.

Shuningdek, hunarmandchilik ta'limi:

- muammoli vaziyatlarni hal qilish
- ijodiy fikrlash
- texnologik tafakkur
- resurslardan samarali foydalanish

kabi XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

8-9-sinf bosqichi o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy o'zini-o'zi anglashida muhim o'tish davri hisoblanadi. Ushbu yosh davrida quyidagi psixologik jarayonlar faollashadi:

Kasbiy qiziqishlarning shakllanishi

1. Mustaqillikka intilish
2. Ijodiy tafakkurning rivojlanishi
3. Ijtimoiy o'zini namoyon qilish ehtiyoji

Mazkur yoshdagi o'quvchilar abstrakt fikrlashga o'ta boshlaydi, sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunadi, iqtisodiy va texnologik jarayonlarga qiziqish bildiradi. Shu bois bu davrda hunarmandchilikni kichik biznes bilan integratsiyalash pedagogik jihatdan samarali hisoblanadi.

Hunarmandchilik faoliyati o'quvchilarning:

- diqqatini jamlash
- sabr-toqat
- mas'uliyat
- aniqlik
- ijodkorlik

kabi sifatlarini rivojlantiradi.

Bu yoshda o‘quvchi “men kelajakda kim bo‘laman?” degan savolga javob izlaydi. Loyiha asosidagi hunarmandchilik mashg‘ulotlari esa o‘quvchiga real kasbiy tajriba elementi beradi.

Hunarmandchilikni kichik biznes bilan bog‘lash zamonaviy iqtisodiy va pedagogik konsepsiyalarga asoslanadi. Kichik biznes — bu mustaqil iqtisodiy faoliyat bo‘lib, innovatsion fikrlash, tashabbuskorlik va resurslarni boshqarish kompetensiyalarini talab qiladi.

Hunarmandchilik esa kichik biznes uchun tabiiy platforma vazifasini bajaradi, chunki:

- mahsulot yaratish mavjud
- dizayn va kreativlik mavjud
- bozor talabi bilan bog‘lanish mumkin
- real iqtisodiy qiymat yuzaga keladi

Integratsiya modeli

$$IB = (H + T + M + I)$$

Bu yerda:

IB — integratsiyalashgan biznes tayyorgarlik

H — hunarmandchilik kompetensiyasi

T — tadbirkorlik tafakkuri

M — moliyaviy savodxonlik

I — innovatsion fikrlash

Bu model shuni ko‘rsatadiki, hunarmandchilik kichik biznes kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismi bo‘lishi mumkin.

Loyiha-ta’lim texnologiyasi XX asr boshlarida J. Dewey va W. Kilpatrick tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, bugungi kunda kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’limning muhim komponentiga aylangan.

Loyiha-ta’lim quyidagi nazariy yondashuvlarga asoslanadi:

- konstruktivizm
- faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim
- muammoli o‘qitish
- shaxsga yo‘naltirilgan pedagogika

Loyiha-ta’lim printsiplari

1. Muammoga yo‘naltirilganlik
2. Mustaqil izlanish
3. Amaliy natijadorlik
4. Fanlararo integratsiya

Loyiha-ta’lim o‘quvchini:

- tadqiqotchi
- muammo yechuvchi

- dizayner
- ijodkor
- sifatida shakllantiradi.

Hunarmandchilik faoliyati tabiatan loyiha asosida tashkil etiladigan jarayondir. Har qanday mahsulot yaratish:

1. G'oya
2. Rejalashtirish
3. Dizayn
4. Ishlab chiqish
5. Sinov
6. Baholash

bosqichlarini o'z ichiga oladi.

Bu esa loyiha-ta'lim texnologiyasi strukturasi to'liq mos keladi.

Loyiha sikli modeli

$$LS = (A + R + B + T)$$

Bu yerda:

A — aniqlash (muammo/g'oya)

R — Rejalashtirish

B — bajarish

T — tahlil

Hunarmandchilikka asoslangan kichik biznes tayyorgarligi kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim modeliga asoslanadi.

Asosiy kompetensiyalar:

- texnologik
- iqtisodiy
- kommunikativ
- kreativ
- ijtimoiy

Kompetensiya shakllanish formulasi

$$K = (B + K' + T)$$

Bu yerda:

K — kompetensiya

B — bilim

K' — ko'nikma

T — tajriba

Nazariy jihatdan loyiha-ta'lim ichki motivatsiyani kuchaytiradi. Chunki:

- o'quvchi real mahsulot yaratadi
- natijani ko'radi
- mustaqil qaror qabul qiladi

- o‘z ishining qiymatini his qiladi

Hunarmandchilik loyihalari esa motivatsiyani tabiiy ravishda oshiradi.

Hunarmandchilik asosidagi kichik biznes ta’limi o‘quvchida iqtisodiy tafakkurni rivojlantiradi:

- xarajatlar hisobi
- foyda tushunchasi
- narx shakllanishi
- bozor talabi

Foyda formulasi

$$F = D - X$$

Bu yerda:

F — Foyda

D — daromad

X — xarajat

Hunarmandchilik + loyiha-ta’lim = kreativ fikrlash.

O‘quvchi:

- dizayn yaratadi
- yangi g‘oya ishlab chiqadi
- mahsulotni takomillashtiradi

Loyiha-ta’lim texnologiyalarining samaradorligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- o‘quvchi faolligi
- amaliy natija
- refleksiya
- integratsiya

Samaradorlik modeli

$$S = f(M, F, N, R)$$

Bu yerda:

M — motivatsiya

F — faollik

N — natija

R — refleksiya

Xulosa. Mazkur tadqiqot doirasida 8–9-sinf o‘quvchilarini hunarmandchilikka asoslangan kichik biznes faoliyatiga tayyorlashda loyiha-ta’lim texnologiyalarining pedagogik samaradorligi nazariy va metodologik jihatdan tahlil qilindi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy ta’lim tizimida faqat nazariy bilimlar bilan cheklanish o‘quvchilarning real hayotiy vazifalarga moslashuvini to‘liq ta’minlamaydi. Shu bois ta’lim jarayonida amaliy faoliyat, kreativ yondashuv va iqtisodiy tafakkurni rivojlantiruvchi integratsion texnologiyalarni joriy etish zarur.

Tadqiqot natijalari quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

Birinchiidan, hunarmandchilik faoliyati o'quvchilarda texnologik savodxonlik, mehnat madaniyati, estetik did va kreativ tafakkurni rivojlantiruvchi samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Hunarmandchilik asosidagi mashg'ulotlar o'quvchining nazariy bilimlarini konkret amaliy tajriba bilan bog'lashga xizmat qiladi. Bu esa bilimlarning barqaror o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Ikkinchiidan, 8–9-sinf bosqichi o'quvchilarning kasbiy o'zini-o'zi anglash, mustaqil fikrlash va hayotiy qarorlar qabul qilish qobiliyatlari shakllanadigan muhim davrdir. Aynan ushbu yosh bosqichida hunarmandchilikni kichik biznes faoliyati bilan integratsiyalash o'quvchilarning kasbiy yo'naltirilganligini oshiradi, iqtisodiy tafakkurni rivojlantiradi hamda kelajakdagi mehnat faoliyatiga ongli tayyorgarlikni shakllantiradi.

Uchinchiidan, loyiha-ta'lim texnologiyalari o'quv jarayonining samaradorligini oshiruvchi innovatsion didaktik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu texnologiya o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi, mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantiradi, muammoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantiradi hamda bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasini yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limni rivojlantirishga oid farmonlari.
4. Umumta'lim maktablari uchun Davlat ta'lim standartlari.
5. Murzagaliev S. Loyiha-ta'lim texnologiyalari asoslari. Toshkent, 2020.
6. Islomova D. Hunarmandchilik ta'limining pedagogik asoslari. Toshkent, 2019.
7. Tursunov A. Kichik biznes va tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish. 2021.
8. Xoliqov A. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2018.
9. Smith J. Craftsmanship and Education. London, 2010.
10. Johnson R. Project-Based Learning Effectiveness. 2018.
11. Brown L. Entrepreneurship Education. 2015.
12. Dewey J. Experience and Education.
13. Kilpatrick W. Project Method.
14. Bruner J. The Process of Education.
15. Kolb D. Experiential Learning.
16. Fullan M. Educational Change.
17. Hattie J. Visible Learning.
18. OECD. Education and Skills Development Reports.
19. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" xalqaro konferensiya materiallari.
20. "Kasbiy yo'naltirish va mehnat ta'limi" ilmiy maqolalar to'plami.
21. "Project-Based Learning in Secondary Education" jurnal maqolalari.
22. "Entrepreneurship Education in Schools" tadqiqot ishlari.